

RECENZÍÓ

UDO SCHNELLE

Die ersten 100 Jahre des Christentums

Szerző: Udo Schnelle
ISBN 978-3825244118
Kiadó: Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2015 (562 oldal)

A hhoz, hogy valaki egy jó könyvet írjon, két dolog kell: egy jó téma és egy jó író. Ha e kettő közül bármelyik hiányzik, hiábavalóvá teszi a másik létezését. Amikor a kezünkbe vesszük Udo Schnelle legutóbbi könyvét, és esetleg a név nem ismerős számunkra, ugyanakkor valamit könyítünk a teológiához, akkor már eleve azzal az elvárással kezdjük el forgatni a lapokat, hogy egy roppant érdekes korszak vizsgálatát tűzte ki célul a szerző. Ha pedig arra is vesszük a fáradságot, hogy a tartalomjegyzéket átböngészünk, akkor arról is meggyőződhetünk, hogy a szerző érti is a dolgát, hiszen a könyv struktúrája logikus rendben

tárja elénk a keresztyénség kialakulását és fejlődését a Kr. u. 30 és 130 közé eső időszakban. A felosztás egyértelműen arra a dinamikára utal, ami jellemzője ennek az első 100 évnek, és ami életképessé tette az egyházat, sőt lehetővé tette számára az expanzív növekedést, ez pedig nem más, mint a környező világ

hatásainak komolyan vétele és az erre adott életképes teológiai reakció. A világ eseményeit, a környezet történéseit a keresztyénség ebben a korszakban igazán alakítani nem tudta, de éber figyelemmel követte és olyan teológiai válaszokat fogalmazott meg, amelyek képesek voltak meghatározni a gyüle-

kezet tagjainak mindennapi életét és nem csupán a közösségen belül, hanem a családban és a társadalomban is. Ezt a dinamikát mutatja be ez a monográfia.

A téma tárgyalását a szerző elsőként egy módszertani bevezetéssel, majd a korszak történelmi eseményeinek bemutatásával alapozza meg. A módszertani bevezetésben Schnelle azt

a kérdést járja körül, hogy a történetírás és egyáltalán a történelem megértése mennyire lehet neutrális, majd levonja a következtetést, hogy mivel az ember természetéből adódóan értelmezi az eseményeket és ebbe az értelmezésbe bevonja ön- és világértelmezését, ezért semleges, tárgyilagos történetírás nem

létezik. Ennek tudatában kell a kutatónak olvasnia a forrásokat, feltárni a múlt eseményeit és ebben a folyamatban elhelyezni az őskeresztység történetét. A következő néhány oldalas fejezetben az alapfogalmakat tisztázza, illetve azokat a legfontosabb évszámokat említi meg, amelyek meghatározóak a keresztység első száz évében.

A monográfia első fő fejezete egy rövid, alig 70 oldal terjedelmű kultúrtörténeti áttekintés, amely olyan rész-kérdésekre irányítja rá a figyelmünket, amelyek nélkül nem érthető meg sem a korszak, sem az Újszövetség gondolkodása. Ebben a részben a hellenista, görög-római világ vallásairól és filozófiai áramlatairól ad keresztmetszetet a szerző, amit a zsinagóga korabeli helyzetének a felvázolása követ, tekintettel a diaszpóra és a Templom szerepére és a korabeli zsidó irodalom bemutatására. Az utolsó 10 oldal pedig egy gazdaságtörténeti áttekintés az Imperium Romanumról. Az áttekintés utolsó másfél oldalán egy kifejezetten hasznos táblázatot találunk, ahol párhuzamosan jelennek meg évszámokhoz kötve a világtörténelem és Palesztina történelmének eseményei.

A kötet negyedik fejezetében Schnelle a születendő keresztység legrövidebb, ámde mindent eldöntő korszakát, a közvetlenül Jézus halála és feltámadása utáni heteket, hónapokat tekinti át. Az események gyűjtőpontjában a húsvéti történések állnak: Jézus temetése, a találkozás a Feltámadottal és az üres sír. Ezen események páratlan volta egy egészen rendhagyó választ követelt meg az első tanítványoktól. Erre semmilyen minta nem létezett, hiszen azt kellett megérteni, feldolgozni és továbbadni, ami sem előtte, sem azóta nem volt. Erre reagálva teszik le az első

tanítványok a krisztológia alapjait, ami három pilléren nyugodott: Jézus húsvét előtti kijelentése, a Lélek megtapasztalásán és az Írások újraolvasásán. Az így nyert ismeret alapján óhatatlanul meg kellett fogalmazniuk, hogy ki is valójában Jézus Krisztus, különösen arra tekintettel, hogy milyen viszony fűzi őt Istenhez. A kérdés tisztázásához szükséges volt mindazokat a kijelentéseket újragondolni, amelyeket a zsidóság iratai tettek Istenről mint teremtőről, gondviselőről, valamint a monoteizmus problémáját és a halottak feltámadásának kérdését. De legalább ugyanennyire fontosnak kell tekintenünk az események kiértékelése szempontjából az istenek inkarnációjának gondolatát, ami viszont a görög kultúrából származott. Ezen hatások ötvözeteként, ámde azoktól mégis markánsan eltérő módon jelenik meg a keresztén gondolkodás első alapvetése. Miközben a Krisztushívők első nemzedéke továbbra is ragaszkodott zsidó gyökereihez, és noha gondolkodásába néhány görög elképzelés is bekerült, az első tanítványok krisztológiai alapvetését mégis egy olyan tény határozta meg a leginkább, amivel sem az első, akinek botránkozás, sem a második csoport, akinek bolondság, nem tudott mit kezdeni: Isten Fia, a Messiás keresztre feszítettett. „Azzal, hogy a korai keresztység gondolkodása középpontjába helyezett egy megfeszített, minden megszokott kulturális plauzibilitást a feje tetejére állított; ebben a gondolkodásban a kereszt, mint az isteni bölcsesség centruma jelent meg.” (106) Noha az első keresztényeknek ez a megdöbbentő kijelentés nem illeszkedett sem ebbe sem abba a kultúrkörbe, ezt az első időszakot mégis leginkább a zsidósággal való konfrontáció határozta meg, hiszen az első

tanítványok magukat egyértelműen a zsidósághoz tartozóknak vélték, ugyanakkor a zsidóság igazán soha nem tudta őket elfogadni annak.

A könyv következő fejezete, amely majd 150 oldalt foglal magában, a jeruzsálemi ösgyülekezetéről szól. A kezdeti események bemutatása után a gyülekezet struktúráját és hozzávetőleges méreteit vázolja fel a szerző, majd az itt megjelenő csoportokat és személyiségeket veszi sorra. Ez utóbbi alfejezeten belül találjuk meg az apostolfogalom különféle koncepcióit, Lukácsét, Pálét, valamint néhány kevésbé hangsúlyos elképzelést is, amelyek hátrahagyták nyomaikat Pál leveliben. Ezek után Schnelle a jeruzsálemi gyülekezet kimagasló személyiségeit mutatja be, elsőként Pétert, majd Jézus testvére Jakabot és Jézus családtagjait, továbbá Zebedeus fiait és Barnabást. A személyek bemutatása után a korabeli Templomról találunk értékes információkat, amelyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy megértsük azokat a konfliktusokat, amelyek a keresztyének és a két vezető zsidó csoport, a szadduceusok és a farizeusok között fennálltak, és amiről a következő nagyobb fejezet szól. Ezután egy hosszabb lélegzetvételű alfejezet a megformálódó sákramentumokat mutatja be, és az ösgyülekezet belső konfliktusára világít rá, a hellenista és héber zsidókeresztyének között. Különösen érdekes, még ha meglehetősen kritikus része is a könyvnek az e két téma közé beillesztett rész, az első gyülekezet szociológiai struktúrájáról (138–141). Ebben Schnelle az ApCsel beszámolóját elsőként önmagában vizsgálva mutat rá annak ellentmondásaira, majd az ábrázolást összeveti az antik világban ismert társadalomutópiákkal. A vizsgálat eredményeként megállapítja, hogy Lukács

egyedi eseteket tesz ábrázolása alapjává, és ezeket összekapcsolja az antik ideál, az ἅπαντα κοινά gondolatával. Így az egykori eseményeknek paradigmikus jelleget kölcsönöz, amiben nyilván nagy hatást gyakorolt rá Jézusnak és tanítványainak, Pálnak és követőinek életstílusa. Ennek köszönhetően az első gyülekezetet olyannak ábrázolja, ami megfelel az antik filozófiában gyakorlta feltűnő ideális közösség utópiájának (vö. 141). A fejezet két detések és bizonyágtételek tartalmát adó passió-történettel foglalkozik, aminek alapját első renden nyilván a szóbeli visszaemlékezések adták, de egy kis idő elteltével már szükség mutatkozott az események írásban rögzítésére is. Végül a fejezetet a gyülekezet teológiájában megfigyelhető fejlődés felvázolása zárja, ami legjobban a krisztológiai méltóságjelzők kialakulásában és alkalmazásában mutatható ki.

A kötet hatodik fejezete a Jeruzsálemen kívül folyó misszió bemutatásának lett szentelve. A fejezet felépítése megfelel az előzőnek, gyakorlatilag ugyanazokon a pontokon keresztyülhaladva mutatja be a szerző választott témáját. Itt is a környezet bemutatásáról szól az első alfejezet, vagyis a Római Birodalmon belül megjelenő vallási, filozófiai sokszínűség és a korra jellemző mobilitás kiértékelése lesz a témája. Ezt két csoportra osztva ismerteti Schnelle, elsőként a külső körülményeket veszi górcső alá (diaszpórák, prozeliták, politeizmus, jelentős filozófiai áramlatok), majd a belső erőket térképezi fel, amelyek elősegítették a keresztyénség elterjedését. A következő alpont azokról szól, akik meghatározták a missziónak ezt az ágát (Fülöp, Péter, Barnabás, Pál, Apollós, végül Akvila és Priscilla). Ezt egy, a korai keresztyénségen

belüli csoport bemutatása követi, az ún. Jézus-mozgalomé. Erről Schnelle úgy vélekedik, hogy a kezdeti időkben létezett egy Jézust követő csoport Galileában és Galilea környékén, akiknek a Logion-forrás legnagyobb része is köszönhető. Ebben a csoportban éppen úgy megjelentek a „vándor radikálisok”, mint a letelepedett életformát folytató keresztyének, akiknek sajátos tanításait tükrözik a radikális etikai kijelentések éppen úgy, mint a gazdagság kritikája, és a vidéki-városi élet ellentétei is markánsan meghatározták. Ebben a szituációban jelenik meg a Jézus-mozgalom azzal a provokatív kijelentéssel, hogy a názáreti Jézus, mint az eljött és eljövendő Emberfia, ítéletet fog hirdetni. „Egy háborgó, az uralkodók és elnyomottak közötti ellentét uralta társadalomban a Jézus-mozgalom egy teljesen új vallási és társadalmi modell szerint élt: szeretet a gyűlölet helyett, erőszakról való lemondás az elnyomás helyett, közös részesedés a Teremtő ajándékaiból. A Jézus-tradíciók áttemelése a szinoptikus tradícióba pedig állandó befolyást biztosított a Jézus-mozgalomnak a korai keresztyénségben.” (179)

A fejezet következő része azokat a helyeket, helyszíneket mutatja be röviden, amelyek meghatározó szerepet játszottak a Jeruzsálemen kívüli misszióban. Első helyen Palesztina tájegységei jelennek meg (Galilea, Júdea és Samária), majd Damaszkusz, Antiochia, Róma és végül egészen röviden Alexandria. Mután ilyenén módon felvázoltatik a közege, a következő alfejezet az ebben az időben a keresztyénség gondolkodását befolyásoló konkurens Keresztelő-mozgalmat és a birodalmon belüli konfliktushelyzeteket tárgyalja; ez utóbbiak között kiemelkedő hangsúllyal a keresztyének üldözését a zsidóságon belül

I. Agrippa uralkodása idején, valamint a Claudius-ediktum következményeit Rómában. Ezek az események egyértelműen hatást gyakoroltak a tanításokra, a kultuszi gyakorlatra, a teológiára és a gyülekezeteken belül kialakuló tisztségekre. Erre a korszakra tehető az olyan meghatározó teológiai tanítások megformálódása a keresztyénség-zsidóság viszonylatában, mint a szombatról, a bűnbocsánatról, a tiszta-tisztátalan kérdéséről, a bójtról szóló tanítás és a szeretet nagy parancsolatának kiértékelése és alkalmazása a gyakorlatban. A pogány-keresztyén viszonyban pedig olyan új normák megjelenítése a pogányok missziójában, mint a monoteizmus következetes képviselése, az üdvösség kérdésének tisztázása, a keresztség és az új egzisztencia összefüggése, az eucharisztia gyakorlata és végül a vasárnap megünneplésének kérdése.

A korszak keresztyénségének forrásaival a következő alfejezet foglalkozik. Erre az időszakra is jellemző a szóbeliség és az írásbeliség párhuzamossága. Az írásos források között megjelenik a Logion-forrás és a különféle gyűjtemények (vitabeszédek, példázatok). A szóbeli hagyományozás középpontjában pedig a közösségi alkalmak állnak, melyek például a hitvallásokban a krisztológiai formulákban rögzülnek. A fejezet utolsó előtti részében írja le Schnelle a Jeruzsálemen kívüli misszió folyamatát, amit a kezdeti idők három ágáról szóló összefoglalás követ. És noha ezek mindegyikéről volt már szó korábban (jeruzsálemi gyülekezet, galileai Jézus-mozgalom, Antiochia és Pál), az újabb összegzést egy feltételezett negyedik ág teszi szükségessé, amiről a fejezet zárásaként egy exkurzusban (219–222) számol be a szerző. Ennek a negyedik ágnak a hangsúlyozása a hat-

vanas évektől figyelhető meg, jellemzően Amerikában, és abból a koncepcióból indult ki, hogy a határ eltörölhető a kanonikus és a kánonon kívüli iratok között és az ezoterikus, illetve gnosztikus-bölcseleti gondolkodás nem a keresztyénség kialakulásának a végén, hanem annak kezdetén keletkezett, vagyis lett volna a keresztyénség fejlődésének a kezdetén egy negyedik ág is, amely aztán elvesztette a helyét a hivatalos keresztyénségben.

Ahogy az Apostolok Cselekedete közepén helyezkedik el az apostoli konventről szóló beszámoló, úgy – lehet, hogy nem véletlenül? – Schnelle könyvének is majdnem a mértani közepén jelenik meg ez a téma. És noha ez a leg-rövidebb fejezete a monográfiának, az esemény fontossága semmiképpen nem csekély a keresztyénség további fejlődésében. A szerző 6 alfejezetben tárgyalja a konvent eseményeit és kiértékelését. Elsőként az alapkonfliktusra mutat rá, ami szükségessé tette az egyeztetést, majd a konfliktus hátterében meghúzódó problémákat tisztázza, ami az identitás keresésében, és az ebből adódó nézeteltérésben foglalható össze. A konvent lefolyásának rekonstruálásában az ApCsel 15 és a Gal 2,1–10 beszámolóira támaszkodhatunk, amelyeket párhuzamosan szemlélve vonhatjuk le a következtetéseinket. A konvent eredményeit a 4. alfejezet összegzi, amit két részfejezet követ. Ebben a konvent határozatainak értelmezésében megjelenő különbségeket mutatja be Schnelle, valamint ennek következményét, az antiochiai vitát. A könyv első felét egy kronológiai táblázat zárja, amely a keresztyénség számára meghatározó évszámokat és eseményeket tartalmazza (235).

A kötet következő, nyolcadik fejezetében Pál áll a középpontban, akiről

immáron mint önálló misszionáriusról szól a szerző. Az első alfejezetben Pál missziós útjait veszi sorra a könyv, amihez hozzákapcsol egy mindhárom missziós útra érvényes kiértékelést az apostol missziói stratégiájáról. Ezt egy rövidke alfejezet követi azokról a személyekről, akik ebben a tevékenységben aktívan részt vettek és a páli iskoláról, amelynek alapjait az apostol rakta le. A személyi összefüggések feltárása után a páli misszió struktúráját mutatja be a szerző, ezen belül külön témaként jelenik meg a gyülekezetek felépítése, mérete és összetétele a városokon belül. Egy újabb téma az alfejezeten belül az ἐκκλησία fogalmát és a gyülekezeti tisztségeket, valamint a tisztségek betöltőinek feladatait vizsgálja. A páli gyülekezetekről szóló részt azok szociológiai összetétele zárja, ami kiegészül a zsidók-pogányok kapcsolatának felvázolásával a közösségeken belül.

Miután tisztázza a gyülekezetek felépítését, áttér a szerző a külső ellenfelekkel (zsidósággal, pogány környezettel) folytatott vitákra, amit a belső konfliktusok feltárása követ. A majd 15 oldalas bemutatásban a következő címszavakat találjuk: pneumatikus entuziazmus, erősek-gyengék, az apostoli tisztség körüli vita, a Pál ellenes misszió Galáciában és végül a jeruzsálemieknek szervezett gyűléstől adódó feszültségek. Ezt a számos kihívást látva válik nagy kérdéssé, hogy ezen problémákkal szemben hogyan vette fel a küzdelmet az apostol, legyőzve a térből és időből adódó nehézségeket. Erre a legalkalmasabb forma a levél műfaja volt, amit a következő alfejezet mutat be. A fejezet zárásaként egyfajta összefoglalást találunk, amelyben néhány oldalba sűrítve járja körül a könyv írója azt az összefüggést, ami Pál és a korai keresztyénség mint önálló moz-

galom kialakulása között kimutatható (296–303).

A kilencedik fejezet arról a krízisről számol be, amely első alkalommal bizonyítja be, hogy a keresztyénség életképes és a történelem viharai, az emberek támadásai immáron nem rendíthetik meg. A Kr. u. 70 körüli krízisek sorát az apostolok halálának tragédiája nyitja, amit a Templom lerombolása, a jeruzsálemi keresztyén gyülekezet megszűnése és a zsidóságot sújtó *fiscus Judaicus* bevezetése követ. A következő alfejezetből megismerheti az olvasó a világ-történelem eseményeit is („A Flaviusok felemelkedése”). Mindezen történések ugyan csak elszórtan, ámde mégis nyomot hagynak az Újszövetségben, sőt a keresztyénségen belül, a krízisre reagálva megjelenik két irodalmi műfaj, az evangélium és a pszeudográfia, amit a fejezet utolsó szakasza mutat be röviden. A fejezetet ismét egy időrendi sorrendbe szedett eseménytábla zárja, amely a 48–70 közötti időszak történéseit tartalmazza.

„A korai keresztyénség megszilárdulását” bemutató fejezet ott veszi fel a szálat, ahol az előző fejezet elejtette, és azzal a kérdéssel fejeződik be, hogy vajon mikortól vették egyáltalán észre a keresztyénséget mint önálló entitást a kortársak. Az első alfejezet tehát az evangélium műfajának bemutatásával kezdődik, majd a szinoptikusokba és az Apostolok Cselekedetébe nyerhetünk betekintést. Ezt Pál örökségének a bemutatása követi két részre bontva a témát: „Az Apostolok Cselekedete, mint Pál első életrajza” és „A Deuteropáli levelek és a páli levelek gyűjteménye”. Talán ez az egyetlen olyan része a kötetnek, ahol kritikusán jegyezhetjük meg, semmi újdonságot nem mond Schnelle, pusztán ismétli és röviden összefoglalja

mindazt, amit teológiájában és bevezetőstanában már elmondott.

A következő alfejezet a jánosi keresztyénségről visszautal a könyv korábbi részére, ahol Schnelle ismertette a keresztyénség három fő ágát. Bemutatását a János presbiter által írt levelekkel kezdi, de azokat mint kortörténeti dokumentumokat vizsgálja, és ennek megfelelően von le következtetéseket tekintettel a jánosi gyülekezetek kezdeti konfliktusaira és vitájára a doketizmussal. A következő alfejezetnek már a címe is jelzi, hogy egy sajátos, hogy ne mondjuk „schnellei” megközelítéssel van dolgunk: „János evangéliuma, mint első bevezetés a keresztyénségbe”.

A következő alfejezet ismét több részfejezetre osztozik. Ebben a szerző a zsidó keresztyénség hatásának megjelenését mutatja be az újszövetségi és az azon kívüli irodalomban. Az első rövidebb alfejezetben a 70 előtti zsidó keresztyénséget veszi nagyító alá. Erre nyilván azért van szükség, hogy megértsük, milyen előzmények kellettek ahhoz, hogy annyira meghatározó legyen a keresztyénségnek ez az ága, mint ami 70 után kimutatható, és amit a Máté evangéliuma, Jakab levele, a Zsidókhöz írt levél, a Jelenések könyve, valamint több kánonon kívüli irat is példáz.

A II. fejezet legnagyobb hasznát abban láthatjuk, hogy a keresztyénséget ért korai kihívásokra adott különféle válaszokat foglalja össze. Első helyen a parúzia elmaradása áll. Az ebből adódó feszültséget többféleképpen igyekeztek feloldani az Újszövetség írói. Más választ fogalmazott meg erre Pál, mint a szinoptikusok, vagy éppen a prezentikus eszkatológiát képviselő iratok. A következő hasonlóan nagy horderejű téma a szegények és gazdagok viszonya a gyülekezetben belül és persze

a világban. Itt csak az igazán karakteres válaszokra szorítkozik a kötet: Lukácsé-ra, a pásztori levelekére, Jakabéra és a Jelenések könyvére. A harmadik nagy témája, kihívása ennek a 100 évnek a tévtanítók megjelenése volt. Itt már messze nem annyira egyszerű az író feladata, mint az első két probléma esetében, hiszen míg azok minden gyülekezetben hasonlóak voltak, a tévtanítók és tanításaik mások és mások lehettek gyülekezetenként. Mindazonáltal itt is ki lehet emelni a hasonló téves nézeteiket: az angyalok és hatalmak tiszteletét, a gyülekezet egységességének kérdését, vagy éppen az egyszeri üdvösség elnyerése és a második megtérés lehetőségének kérdését stb. A keresztyén tanítások megőrzésében és továbbadásában elengedhetetlenül fontos szerep hárult a gyülekezetek vezetőire, akik immáron nem rendelkeztek apostoli tekintéllyel. Erre az új helyzetre új gyülekezeti struktúrával és tisztségekkel kellett reagálni, ezt írja le a következő alfejezet. A fejezet végére egy inkább belső, ámde részben ugyanakkor külső kihívás maradt, a zsidósággal folytatott viták kérdésköre.

Ez utóbbi probléma át is vezeti az olvasó gondolatait a következő fejezethez, amely immáron teljességgel a külső krízisek témáját tárgyalja, vagyis a keresztyénséget kívülről ért támadásokat: „Keresztyénüldözések és a császárkultusz”. Az első alfejezetben az kerül tisztázásra, hogy a császárkultusz hogyan válhatott politikai vallássá. Külön alfejezetet kap Néró, noha az ő római tobzódása nyilván nem hozható összefüggésbe a császárkultusszal. Így érkezünk el a 12.3. pont alatt Domitianushoz, majd az utolsó alfejezetben Plinius és Trajanus beszámolóihoz a keresztyénségről. Nagyon nagy előnye

ennek a résznek, hogy nem csupán utal forrásaira, hanem minden esetben idézi is a vonatkozó részeket. Ez ugyan lustábbá teszi az olvasót, hiszen nem kell kikeresgélnie a hivatkozott szakaszokat, viszont nagy előnye, hogy így talán el is olvassa a források szövegét.

A könyv utolsó három fejezetére egyfajta kiértékelésként tekinthetünk. Az elsőben Schnelle a keresztyénséget mint önálló mozgalmat mutatja be, amelynek a kialakulása, formálódása végül megszilárdulása és nem utolsósorban sikere, együttes műve az ebben a korban alkotó, aktív missziót folytató, a keresztyénség tanítása szerint élő és az élet eseményeire autentikus választ adó embereknek. Nekik köszönhető, hogy kialakul a keresztyénség sajátos nyelve a krisztológiában, a keresztről szóló beszédben, a hitvallásokban, vagy éppen az eszkatológiában. De nem csupán egy sajátos nyelv formálódik ki ebben az első 100 évben, hanem egy újfajta Isten-kép is megszületik, amely hangsúlyozza a szeretetet és az ember életével, de szenvedésével is azonosulni tudást Isten részéről Jézus személyében. A keresztyénség sikeréhez ugyanakkor elengedhetetlen volt a tan átültetése a gyakorlatba. Ennek legkézzelfoghatóbb formája a szolgálatban valósult meg. Schnelle egyenesen a siker modelljének nevezi a szolgálatot, ami után nem meglepő, ha a szolgálat gondolatának és gyakorlatának a kérdését részletesen tárgyalja Pálnál és az őt megelőző kezdeti időszakban, majd az evangéliumokban, végül a jánosi iratokban. Majd – még mindig a szolgálat kérdésénél maradva – arra is kitér a szerző, hogy az üdvösség és gyógyítás között milyen összefüggés tételezhető, végül a sort a szolgálat későbbi fejlődése zárja. Ugyancsak a sikerességhez járult hoz-

zá, hogy a keresztyénség alapvetően egy városi vallásnak indult, és megvolt benne arra is a potenciál, hogy képezze a gyülekezetekhez csatlakozókat. A szerző erre utal a „képző/oktató vallás” kifejezéssel, és szótálasztását azzal indokolja, hogy az ókori görög-római társadalomban alapvetően négy tájékozódási rendszer működött: a politikai, a katonai, a vallási és az oktatási/képzési. Schnelle szerint a keresztyénség újdonsága éppen abban állt, hogy vallásként volt képes az oktatásban, képzésben megjelenni, ami markánsan hozzájárult sikeréhez.

A sikerességnek és az önállóságnak volt azonban egy olyan vetülete is, ami a sokszínűségben jelent meg. Az a fajta sokféleség, ami már a kezdeti időkben feltűnik a keresztyénségben, tovább folytatódik az első század vége felé is. Immáron öt ilyen ággal, ill. áramlattal számolhatunk: Pál, a szinoptikusok, Péter, János, Jakab és a zsidó keresztyénség. Ez persze nem jelentette azt, hogy a csoportok között semmiféle átjárhatóság ne lett volna. Ezekre a kapcsolódási pontokra mutat rá a következő alfejezet, a „hálózatokról”: milyen kötődés tételezhető Pál és az evangéliumok írói között, a szinoptikusokon belül, János és a szinoptikusok, Pál és Péter, Pál és Jakab között, Pál és a Zsidókhoz írt levél, végül a Jelenések könyve, János, Pál és Péter között. Majd a fejezetet egy rövid summárium zárja a korai keresztyénség elterjedéséről.

A könyv utolsó előtti fejezete az átmenetről szól: hogyan válhatott a városonként szerveződő keresztyénség óegyházzá. Itt az egyházatyák iratain túl (1. Kelemen-levél, Antiochai Ignác levelei) betekintést nyerhetünk a kiformálódó gnózisba is (fogalmi meghatározás, forrásai, kezdeti formája stb.). Végül az

utolsó tizenötödik fejezet 15 okot sorol fel, amelyek együttesen hozzájárulhatnak a keresztyénség sikeréhez.

Talán furcsán hangozhat egy 562 oldalas (jegyzetekkel 589) könyv esetében arról írni, hogy nagy erénye a rövidség, pedig tényleg így van. Ha valaki csak rápillant arra az irodalomra, amely az irodalomjegyzékben fellelhető és figyelembe veszi a teológiai szakirodalom, források, adatok mennyiségét, majd ehhez hozzáadja a szerző felkészültségét, akkor csak dicsérni lehet a könyv tömörségét. Röviden, lényegre törően mutatja be Udo Schnelle a keresztyénség első 100 évét, és mindezt annyira jól felépítve, logikus egymásutániséggel teszi, hogy a kötet – tőle megszokott módon – a legjobb kézikönyvek sorába lép. De nem csupán kézikönyvnek kiváló ez a monográfia, hanem tankönyvként is kielégít minden igényt, hiszen a szöveg beosztása, tagolása és különösen a főbb gondolatok kiemelése a főszöveg melletti szövegablakokban, valamint az egy-egy fejezet végén megjelenő összefoglalás is kifejezetten támogatja az anyag megértését és megtanulását. Ha pedig ehhez hozzávesszük, hogy szerzőnk írt már egy Újszövetségi bevezetést (2013⁹) és egy Újszövetségi teológiát (2007) is, akkor elmondható, hogy a most megírt kortörténettel teljessé tette az Újszövetség iratainak bemutatását. Arról nem is beszélve, hogy az utóbbi kettő párhuzamos logika mentén kezeli a témákat, így ha ezt a kettőt együtt tanulmányozzuk egy-egy téma vizsgálatakor, akkor nemcsak az Újszövetség iratait ismerhetjük meg kiválóan, de betekintést nyerhetünk a könyvek szerzőjének szisztematikus gondolkodásába is, ami szintén megéri a fáradságot.

Kókai-Nagy Viktor